

LØYPE N

NORDRE SLAGEN

KULTURSTIER I SLAGEN

KLASSESKILLENE I SLAGEN

Brukene ved fjorden nord i Slagen var som regel husmenn under gårder i Slagendalen. Det var et sosialt skille mellom de som eier gårder og husmennene og forskjellen avspeiler seg i bygningsmasse og erverv. Husmannsplassene hadde sommerbeite og fiske- og tangretter hvilket var bierverv ved siden av skogsarbeid og saltbrenning. Næringsveiene langs fjordkanten, på den karrige grusete jorden, skilte seg fra jordbruket i Slagendalen som definerte hva makten var bygd på. Kort sagt bodde overklassen enten i byen eller på store gårder i dalen, mens oppsittere, strandsittere og husmenn holdt til i strandsonen i nordre Slagen. Utsikt over fjorden er betraktelig høyere verdsatt i dag enn den var før i tiden.

Uår og sykdommer rammet mye hardere befolkningen før enn nå. I Slagen følte de uårene mellom 1739-1743 på kroppen. Avlingene slo feil på grunn av rå og kalde somre og i 1742 ble avlingen ødelagt av mark og larver samt frost og kulde om høsten. Når uårene vedvarte spiste folk opp såkornet,

og dette forsterket bare problemene. Peter Claussøn skriver om uårene: "Ellers kand jeg her ikke forbigaae at melde, hvorledes den Naadige Gud udi de dyreste og haardeste Aaringer 1741, og i sær 1742, gav os af Søen en utroelig Overflødighed af et Slags Fisk, kaldet Sei". Fisket reddet både fattige og rike i Slagen.

I dag tenker vi ikke så mye over at barnesykdommer kunne være livsfarlige. Våren og forsommeren 1847 døde det 13 barn av meslinger, de fleste i Slagen. Klokker Mørch på Klokkeråsen mistet tre små barn mellom 13. og 18. april.

I

VOLDEN OG SLAGENTANGEN

Slagentangen preges av rullestein og er rest av en morene som ble avsatt for om lag 11.300 år siden. Da gikk istiden mot slutten og breen smeltet ujevnt. I en kald periode vokste breen og skjøv grus og stein foran seg under vann. Isen trakk seg deretter tilbake og løsmassene lå som en rygg av sand, grus og stein. Sanden ble vasket bort da landet hevet seg og moreneryggen steg opp av vannet. Stein og

grus ble liggende igjen slik vi kjenner det fra Slagendalen. Slagen – Onsøy trinnet er eldre enn raet som går gjennom Vestfold.

Ute på Slagentangen ble det bygd gravrøyser i forhistorisk tid. To røyser ble arkeologisk undersøkt i 1966 da Esso raffineriet skulle utvide. Ingen av de undersøkte røysene inneholdt gjenstander eller brente bein og bevaringsforholdene i slike røyser er dårlige. Røysene ble sannsynligvis bygd i tidsrommet 500 f. Kr. til 500 e. Kr. Det er lite som tyder på at folk bodde ute på Slagentangen, og eiendomsstrukturen i Slagen kan gi oss et hint om hvem som lot odden markere med gravrøyser. Volden og Blixsekilen lå henholdsvis under Oseberg og Bø som strand- og beiteretter.

2

STEINBRUDD

Arne Molvik drev pukkverk her fra ca 1946 til 1961 da overtok Martin Haraldstad driften og utvidet den og ble en stor leverandør av pukk i distriktet. Ved en tragisk arbeidsulykke ved Fokserød døde han og familiebedriften ble drevet fram til 1987 da Veidekke Entreprenør A/S og Unicon overtok deler av driften. Pukkverket er for lengst nedlagt og Statens vegvesen har deponert 50.000 kbm. Overskuddsmasser i steinbruddet. For øvrig vokser det nå i 2015 frem et større og vel-regulert boligfelt her.

3

MARKEBO

Under gården Brattås lå lastestedet Markebo som på 1500-tallet fikk stor betydning for trelasthandel i Slagen. Her ble det skipet ut store mengder trelast. Tidvis på 1600-tallet overgikk utskipingen fra Markebo både Melsomvik og Holmestrand i antall anløp og solgt last. Handelen gikk direkte mellom bøndene og nederlandske skippere. Dette satte naturligvis ikke byborgerne i Tønsberg pris på, men deres tyske handelspartnere i Rostock

var ikke så opptatt av handel med trelast, og det var nok en av årsakene til at bøndene fikk holde på. Aktiviteten på Markebo holdt seg helt til midten av 1700-tallet og plassnavn som Sperrebakken (sperre=bjelke) er nedtegnet og taler sitt tydelige språk. Da saltverket på Vallø satte i gang produksjon i 1742 hadde det et stort behov for brensel. Etter om lag 40 års drift hadde saltverket tappet hele distriktet langs kysten for trevirke. Mot slutten ble derfor trelasten til Markebo levert av bønder i fra Undrumsdal, Ramnes og Andebu.

4

OPPGANGSSAG PÅ MARKEBO

I Vikingtiden hadde ikke håndverkerne tilgang til store sager. Alle plank og bord måtte kløyves med slegge, kiler og øks. Da tar det tid å lage bord av tømmerstokker. I løpet av middelalderen ble saging av tømmer det vanlige, og bekker og elver ble demmet og sager anlagt hvor det var mulig. På Markebo under Brattås er det fortsatt rester etter en flomsag i form av en mur og dam. Den var i drift fra tidlig på 1600-tallet og sagde bord og plank fra distrik-

tet. På Rom Østre bodde det en kar som het Oluf (Ole) fra 1590-tallet og til omkring midten av 1600-tallet. Han drev med trelasthandel i 1610/12 og det er høyst sannsynlig at han lot dette skipe ut over Markebo. Vi hører om han igjen i 1619/20 da han måtte bøte 2 merker sølv fordi han ikke hadde møtt for å laste kongens skip på Jersøy. Han var ikke eneste mann som unnløt å møte. Jon på Nordre Hassum, som også drev med trelast, bøtte også for å ha unnløtt å møte, som så mange andre i bygda. Vi kan spekulere over om trelasthandelen over Markebo var så gunstig at de ikke prioriterte å laste kongens skip, eller om de rett og slett boikottet dette oppdraget siden mange ble bøtelagt.

Lykken kunne fort snu og det fikk Even Kristoffersen Kibnebb som bodde på Markebostranden i 1698 erfare. Han kjøpte seg part i Åsen og mye av hans framgang skyltes at han eide halvparten av ei skute "St. Ole" som han satte i Danmartksfart. I tillegg eide han egen brygge. Han solgte skuta og levde godt inntil husene på gården brant ned i 1730. Det var med nød og neppe hustru og barn reddet

seg ut. Alt de eide brant opp og alle verdiene forsvant. Ingen forsikring reddet Even fra katastrofen og han døde året etter.

5

SALKOPP OG FESKJÆR

Saltkopp var en liten strandplass med sommerhavn, det vil si rett til sommerbeite, som lå under gårdene Kroks-Rom og Rørås, i alle fall tidlig på 1700-tallet. Navnet Saltkoppstua, sladrer om hvilken aktivitet som ble drevet herfra i tillegg til sommerbeite. I 1743 skriver Peter Claussøn om en saltpanne like nord for Saltkopp. Denne saltpannen lå under gården Nordre Teigen. Saltet ble utvunnet av saltvann og slike prosesser krevde mye brensel. Produksjonen ga et finkornet salt som ble betraktet på følgende vis: ”men er ei tienlig til andet end at give Creture udi vand og ellers bruges av fattige”. Produksjonen av salt som foregikk i små panner flere steder i Borre og Våle. De ble lagt ned da saltverket på Vallø fikk sine privilegier. I dag er det ingen fysiske spor etter saltproduksjonen, bare navnet og skriftlige opptegetninger.

Feskjær lå som plass under Rom Østre, og på 1680-tallet ble det bygd skuter på skibsbyggeriet som ble eid og drevet av Mathias Hanssen. En skonnert ved navn "Dacapo" ble sjøsatt og rigget på Saltkoppskjær i 1860-årene, og samme sted ble briggen "Norden" laget tiåret etter. Det å være skipsbygger var ikke noe Mathias Hanssen ble rik av, og i 1861 solgte han retten til all tang som drev i land i løpet av året, og tre år senere solgte han bruket til sin svigersønn med forbehold om husvær og bruksrett til halve bruket. Vi ser her hvordan en håndverker og husmann måtte kjempe for seg og sin families eksistens.

6

HULA I STANGSÅSEN

Denne hula er ikke beskrevet i noen skriftlige kilder tidligere, og vi har ikke klart å oppspore noen legender knyttet til hula. Men i bygdeboka står det at det var haugfolk i området. En gang på Saltkopp ble hesten "stant" og ville ikke rikke seg selv om kjøreren slo hardt med tømmene. Folk sa det var nissen.

Båtbygger Nils Stang så ofte nissen tidlig om morgen. Nissen var gråkledd med rød lue. Kanskje bodde han i hula?

7

NORDRE TEIGEN GÅRD MED TEISVERVEN

Navnet Teigen kommer av teigr som betyr et avgrenset stykke jord; sammensatt med –vin som betyr eng eller slette. Gården er nevnt i biskop Eysteins jordebok fra 1398, og et diplom fra 1497 blir vi gjort kjent med at gården selges av Sølve Ormssøn til Thord og Anders Olafssønner. Et teignavn som er bevart under Nordre Teigen er Teisverven. Navnet kommer fra båtbyggervirksomheten som fant sted her på 1800-tallet. Skipsreder Johan Wesmann eide Nordre Teigen gård i 1854-83 og lot bygge flere mindre jakter for Danmarksfart, men også større skip. Briggen "Kong Carl" på 436 register tonn ble bygd i 1865. En brigg er et seilskip med to master med rær på hver mast samt gaffelseil. Fem år senere ble skonnerten "Mariane" på 160 register tonn bygd. Skonnert er seilskip med tre eller flere master hvor det

er fem seil på formasten og sneiseil på de øvrige. I tillegg til å være skipsreder var Johan Wesmann også ordfører i Åsgårdstrand i årene rundt 1850.

8

BAKKEÅSEN

Lokalt selvstyre er engasjerende. Fra 1. januar 1838 fikk Åsgårdstrand kommunalt selvstyre, noe som varte i over hundre år. Men nye ideer fikk sentrale myndigheter til å ville slå sammen kommuner, og i 1957 sa folk i Åsgårdstrand klart nei til å bli slått sammen med Sem, men allerede 8 år senere ble Åsgårdstrand kommune slått sammen med Borre. Borre og Horten ble senere slått sammen og navnestriden var intens. Den 1. juli 2002 skiftet Borre kommune navn til Horten, med et hårfint flertall. Her på Bakkeåsen protesterte folk på en humoristisk måte etter nok et tappt slag. Det ble bygd en gravrøys og holdt gravøl for de siste Borre innbyggere i Åsgårdstrand. Et slagord var: "Åsgårdstrand – Hortens eldste by".

9

«KONGEVEIEN»

Bygder med respekt for seg selv har minst en kongevei å by på, så også i Slagen. Kongsvei er en betegnelse som folk har brukt om gamle bygdeveier som ble benyttet av kongens skatteoppkrever. I Vestfold ble det ikke kjørt med vogn før annen halvdel av 1600-tallet, og det ble slett ikke utbredt før 1700-tallet. Derfor var de fleste veier i Vestfold rideveger uten krav om fremkommelighet annet enn med slep. Vedlikehold og plikter hørte til veiholdet og ble pålagt bøndene av godseiere og etter hvert veimyndighetene. Bønder likte sjelden slikt arbeid og veiholdet var da ofte dårlige. I et klasseperspektiv er det embedsmennenes behov for bedre veier som bøndene blir pålagt å tilfredstille, men etter hvert klager også bøndene på vegenes beskaffenhet. Allerede i 1752 anerkjente kongen Åsgårdstrand som ladested. Det hadde da oppstått et nytt frittstående kjøpmannsmiljø der, som tok seg av trelasthandelen i området. En del av embedsmennenes oppgaver var å kontrollere og avgiftsbelegge slik virksomhet. Derfor ble også avgreininger fra hovedveger kalt "kongsveier". En slik "kongevei" i Slagen fører over Oseberg til Rørås, derfra over Stang til Åsgårdstrand.

IO LANGEMYR

Landskapsformasjonene i Slagen er preget av store naturprosesser. For 250 millioner år siden var Oslofjordområdet et aktivt vulkansk område, og derfor er det såkalte Oslofeltet et reisemål for geologer fra hele verden. Lavalagene har retninger langs revnen som utgjør Oslofjorden. Den siste istiden endret også landskapet og breene la igjen flere morener ved sine fremstøt og tilbaketrekninger. For ca 11.300 år siden ble morenen som kalles Slagen-Onsøy trinnet lagt igjen i dette landskapet og dekket lavalagene. Vann ble demt opp og resultatet ble mange myr-strekninger. Dette er også opprinnelsen til gårdsnavnet Langemyr. Jordstykkene her ble først dyrket opp på begynnelsen av 1800-tallet.

II ROMSBAKKEN

Mange i den eldre garde har enda minner om hopprenn i Romsbakken. Bakken er ikke lenger synlig i terrenget.

Fra stiskillet ved Kaltvedt gård følger "løype N Nordre Slagen" samme trase som "løype O Oseberg" til de to stiene skilles syd for gapa-

huken på Osebergskogen. De neste 8 merkestolpene er derfor nummerert i forhold til "løype O Oseberg". Teksten følger derfor i omvendt rekkefølge.

11 SKJELLDYNGE

Ved graving av Farris-ledningen i 1975 ble det i dette området gravd gjennom en stor skjell-
dyng, ca 1 meter under markoverflaten. Enten er skjell-
dyngen en naturlig avsetning fra tiden da dette var fjordbunn i tidlig yngre steinalder, eller så representerer skjell-
dynga matavfall fra boset-
ning i sen yngre steinalder eller eldre bronsealder (2400-1500 f.Kr.). Uten nærmere undersøkelser kan vi ikke si noe sikkert, men slike skjell-
dynger er ganske sjeldne.

10 BRO

På dette stedet har det vært bro over Slagen-
bekken i flere hundre år. På kartet fra 1825 er broa
over bekken del av gårdsveinettet, som knyttet
Roberg sammen med Rom søndre og østre.
Forbindelser øst-vest, på tvers av dalens leng-
deretning, har vært mange og viktige i og med at
gårdene hadde jord på begge sider av bekken.

9 ET GÅRDSGRAVEFELT PÅ ROM SØNDRE

Gravfeltet består av omkring 30 synlige gravminner og betegnes som et gårdsgravfelt. Fra gravfeltet er det kommet inn en nål av bronse, som dateres til vikingtid. Hvis vi regner med ca 2 gravhauger per generasjon, dvs 8 per 100 år, har gravfeltet blitt benyttet i nesten 400 år. Gravhaugene har utsyn over dalen og på andre siden av dalen ligger tilsvarende gravfelt med utsyn hitover. Det har trolig vært en form for visuell kommunikasjon mellom gravfeltene. I dag er det ikke mulig å se alle gravrøysene på grunn av vegetasjon, men i et åpent beitelandskap var ikke det noe problem.

8 GRAVRØYS (1800 F. Kr.)

På toppen av kollen med vidt utsyn i alle retninger ligger en plyndret gravrøys. Plassering og byggematerialet indikerer at røysa ble bygd i bronsealder eller eldre jernalder. Utsynet er en sentral kvalitet ved plasseringen, og vi må tenke oss at de speidet over et åpent beitelandskap hvor de kanskje også så fjorden i sør. Vi vet ikke når røysa ble plyndret – ei heller om det ble

funnet noe i den. Røysa markerer og forsterker betydningen av dette stedet i landskapet – før og nå.

7 MEKANIKKENS KIRKEGÅRD

For et par tiår siden var synet på avfall annerledes enn i dag. Mange landbruksmaskiner ble den gang satt ut i marka, hvor de sto og rustet. Flere steder er de ryddet bort, men her du står nå vil de bli stående. De utrangerte redskapene vitner taust om at vi tenkte annerledes om avfall før enn nå. Selvbinderen, slåmaskinen og treskeren har blitt del av det landskapet vi ferdes i. Noen steder kan vi velge å se dem som kulturminner i landskapet. Kanskje vil vi "mangle" noe hvis vi fjernet akkurat disse.

6 GRUSTAK

De gropene, som er synlige innenfor steingjerdet, er spor etter uttak av grus. Grusen ble tatt ut helt inn på 1960-tallet. I dag blir slike spor omtalt som "sår" i landskapet. Det er imidlertid ikke sikkert at alle slike "sår" skal eller bør legges igjen. De rep-

resenterer menneskelig aktivitet. Og selv om vi i dag synes de er lite estetiske å se på, er det ikke ensbetydende med at de bør fjernes. Landskapets historie bør romme mer enn estetikk.

4

STEINGJERDER

Steingjerder finnes det hundrevis av i Slagendalen. Antallet steingjerder er redusert kraftig de siste tiårene pga. økende mekanisering av driftsformene. Gjerder skiller blant annet innmark og utmark og leder dyra fra gården til utmarka. Steingjerder med slike funksjoner hører sammen med fast bosetting og innføring av jordbruket. De steingjerdene vi ser i dag må knyttes til markering av eiendomsgrenser, og mange av disse gjerdene ble bygd på 16- og 1700-tallet. Etter 1814 ble de også kalt "Svenskegjerder". Stein har den fordel framfor tre at vedlikeholdet er beskjedent. Steingjerder er således varige spor i landskapet så lenge de ikke er ryddet bort.

5

VARIASJONER OVER GRAVFORMER

Gravenes former på dette gravfeltet er typiske for bronsealder og eldre jernalder, dvs.

ca 1800 f.Kr. til ca 500 e.Kr. Store røyser, som dere står ved siden av, var vanlige i bronsealder og fire slike ligger på dette høydedraget. Tenker vi oss vannstanden 15 meter høyere enn i dag ligger de med utsyn til datidens fjordbunn. Steinsetningene på gravfeltet består av reiste stein i sirkler, oftest mellom 7 og 9 i tallet. De blir på folkemunne kalt tingplasser eller dommerringer. Arkeologisk sett er de graver fra perioden 500 f.Kr. til 500 e.Kr. De fleste gravhaugene på gravfeltet er lave – mellom 20-30 cm i høyde og mellom 2 og 4 meter i tverrmål. I tillegg må vi regne med at det ligger masse steinlegninger som i dag ikke er synlig på markoverflaten. Det er steiner lagt i forskjellige geometriske former, som dekker kremasjonsgraver. Både haugene og steinlegningene inneholder vanligvis brente bein og leirkar, men ellers få gjenstander.

Vi er nå tilbake til nummerering av løype Nordre Slagen.

12 OLLEBAKKEN

Flere av de gamle bygdeveiene i Slagen gikk i retning mot kirken og de ble ofte kalt

”kirkevei”. Vi står her på en slik veg som gikk fra Volden – Studsrød – Grindbakken – Ollebakken – Oseberg – Bø og til Slagen kirke.

Drikkevann var den gang enhver huseiers eget ansvar og de fleste gravde sin egen brønn, men noen var så heldige å ha en naturlig vannkilde (olle) i nærheten.

Vi står her ved en slik olle som det fremdeles sildrer og renner friskt vann i.

Vannet blir i dag ikke brukt som drikkevann, men var tidligere eneste vannkilde for de nærmeste eiendommer og et par av disse har fremdeles bruksrett til denne olla.

EN VEISTUBB OG LITT HISTORIE

Vi krysser nå over veien som fører fra Hassum og Horgen til Rørås. Denne veien var bare en dårlig kjerrevei til den ble bygd ferdig så sent som 1946. Det er nesten rart i og med at Rørås var militær stasjon fra 1791 til 1818. Nettopp disse årene var dramatiske for militæervesenet. Napoleonskrigen ble utkjempet i disse årene og ved Kilerfreden i januar 1814 ble Norge avstått fra Danmark til Sverige, men nordmennene vedtok en egen grunnlov og konge 17. mai 1814,

noe svenskene ikke ville godta og unionen med Sverige ble vedtatt 14. august 1814.

Deretter følger løypa følgende punkter i løype S, Storemyr.

11

LANGBREKKE OG GRINDBAKKEN

Langbrekke var Husmannsplass og lå under Bøgårdene, med grense til Studsrød. Grindbakken lå like nord for Langbrekke og forteller om grenser, men og om ferdselen fra Slagenbygda og eiendommene ved fjorden. På Langbrekke bodde Kristen Østensen Langbrekke (1797 – 1851). Han var kjent for å være flink til å årelate (tappe kroppsvesker), og var litt av en "bygdedoktor". I bygdeboka står det: "Det fortelles at det spøkte utrolig meget i huset til Kristen... Alt rørleg ble flyttet, løftet på og slengt omkring, og det hendte midt på lyse dagen og like for synet på folk"

12

STUDSRØD MED KONGSMERKE

Gårdsnavnet Studsrød er nevnt i Biskop Eysteins Jordebok over det geistlige gods i Oslo bispedømme i slutten av 1390-årene. Navnet Studsrød har nok sin opprinnelse i sammen-

setning av det gammelnorske mannsnavnet Styrr og rød, eller rydning. Gården deler Bøgårdenes eiendommer, og er trolig skilt ut fra Bøgårdene tidlig i middelalder. Gården hadde egen liten flomsag. Sagen på Studsrød lå øde i 1795 og restene etter den skal vissnok ha blitt ryddet bort noen år senere. Studsrød har hatt tilknytning til ødeplassen Kongsmerke fra tidlig på 1600-tallet. Det opprinnelige navn var sannsynligvis Konungsmork, dvs. Kongsskogen. (mork betyr skog).

Vi er nå tilbake på utgangspunktet "Volden" i Slagen".

Sem Grunneierlag
Tønsberg kommune
Tønsberg og Omegn Turistforening
Tønsberg Historielag
Fylkesmannen i Vestfold

TEKST OG TRASEVALG ER UTARBEIDET AV TERJE GANSUM,
FINN CARLSEN OG HENRIK ROBERG.

DESIGN: LILAND DESIGN

2015

www.tonsberg.kommune.no